

Александра М. Радовановић¹
Универзитет у Крагујевцу
Факултет за хотелијерство и туризам у Врњачкој Бањи

ФУТУР I – ФАЗИЛИНГВИСТИЧКА КАТЕГОРИЈА

У светлу дискусије о семантичком статусу футура у лингвистичкој теорији, првенствено англистичке провенијенције, у раду се додатно продубљује испитивање могућности сагледавања футура I као члана модалне категорије у српском језику са намером да се тиме расветли фазична, модално-темпорална природа ове категорије. Понуђена теоријска разматрања поткрепљена су примерима употребе футура у простим реченицама ексцеипираним из Корпуса савременог српског језика. Квалитативна анализа модалног значења, илокуционог потенцијала, опредељења субјекта према истинитости и нефактуалност пропозиције исказа који садрже футур I не заснива се само на једној теорији неке одређене школе, већ је примењен шири семантички приступ. Спроведена анализа упућује на закључак да се семантичке категорије модалности и глаголског времена прожимају у толикој мери да је тешко могуће до краја разрешити питање категоризације футура I, чиме се потврђује фазичност испитиване језичке категорије и постојање континуума на релацији модалност–немодалност.

Кључне речи: футур I, епистемичка модалност, волиивност, опредељење, говорни чин.

1. Увод

Фази лингвистика, како наводи академик М. Радовановић (2009), тежи посматрању самог језика као фази појаве. Како, наиме, ни у свету у коме живимо није могуће све јасно разврстати у оквиру прецизних категорија, тако ни у науци уопште није могуће посматрати појаве у оквирима тврде логике, логике пресуђивања и одлучивања, те аутор предлаже посматрање ствари алатом фази логике поготову при посматрању језичких појава јер „људски језици управо јесу свет фази појава *per definitionem*” (Radovanović 2009: 12). Намера рада² је да испитивањем прожимања категорија глаголског времена и глаголског начина, одн. модалности, које се и налази у основи семантике футура I, понуди подробнији опис фазичне природе овог глаголског облика.

Модалност у језику, по природи ствари фази појава *par excellence* (Radovanović 2009: 133), директно је повезана са глаголским системом (Palmer 1986: 2), а аутори публикација различитих теоријских оквира (уп. нпр. Jespersen (1924) и Lajons (1977) у теоријској лингвистици, Dal (1985)

1 aleksandra.radovanovic@kg.ac.rs

2 Рад је проистекао из докторске дисертације под називом *Модална значења средства за изражавање футуралности у енглеским и српском језику* одбрањене 2016. год.

у језичкој типологији и Langaker (2008) у когнитивној лингвистици) доказују да је блиска веза модалности и глаголског времена најизразитија приликом исказивања будућности. Начелно, реченица која се односи на будућност готово увек се разликује у погледу модалности од реченица којима се упућује на остале временске домene (Dal 1985: 103) по томе што је будуће време глагола делимично темпорално, а делом модално (Lajons 1977: 678). Специфична семантика футура I у погледу удела модалних и темпоралних вредности препозната је и у дескриптивној традицији српског језика (в. Grković-Mejdžor 2012). Општеприхваћен теоријски приступ заснован на разграничењу три централна концепта (индикатива, релатива и модуса) примењује се при разматрању значења и функција свих чланова система глаголског времена, те се и модалност футура I сагледава помоћу централних појмова који детерминишу модални карактер глаголског времена уопште, а који проистичу из семантичког одређења модуса³. Најсажетије казано, Стевановићев (1967: 135–140) таксативан приказ модалних функција футура I обухвата изражавање различитих модалних појмова (*жеље, зајовесји, намере, гошовосји, мођућносји, услова, неминовносји и сиђурносји, црешјосјавке и наде, сумње и несиђурносји*), употребу са експлицитним знацима модалности и функцију гномског футура.

Имајући у виду преовлађујућа становишта о глаголском времену и модалности у англистичкој литератури, модално-темпоралну природу футура I могуће је сагледати и из другог угла. Понуђена анализа, поткрепљена одабраним примерима употребе футура у простим реченицама екстрахованим из Корпуса савременог српског језика (*СрпКор*), расветљава специфичну семантику футура I те може допунити постојеће увиде о категорији футура у лингвистичкој теорији и о оправданости њеног издвајања. Како модалност делује на више нивоа, треба узети у обзир три компоненте значења исказа на које указује Лајонс (Lajons 1977: 749–751): модалну, перформативну и пропозициону компоненту. Стога у раду разматрамо модална значења, илокуциони потенцијал, опредељење субјекта према истинитости пропозиције и нефактуалност пропозиције исказа који садрже футур I.

2. Модална значења

Полазиште испитивања представљају закључци аутора (Вајби и др. 1994; Dal 1985, 2010; Palmer 1986, 2001) типолошких студија о семантици футура. Стога, окосницу анализе значења чини подела на два централна типа којима су обухваћени доминантни појмови издвојени у оквиру језичке типологије, али посматрани кроз призму модалности. Уз то, у обзир се узима и разлика између субјективне и објективне епистемичке модалности.

3 Приметне су, међутим, многе неусаглашености код таквог начина сагледавања семантике футура (в. нпр. Radovanović 2017 и Трбојевић-Милошевић 2004).

1.1. Епистемичка значења

Веза између епистемичке модалности и исказивања будућности је очигледна (Lajons 1977: 816). Етимолошки, епистемичка модалност односи се на знање, а знање у случају исказивања будућности мора бити ограничено онтолошком природом будућних догађаја⁴. Пошто је неодређено, можемо само износити претпоставке и нагађања о будућим догађајима (Jespersen 1924: 265). Будућност није у потпуности позната, али се ради о разумној претпоставци да ће она уследити (Palmer 1986: 62). Дакле, услед недостатка знања субјекта, исказ о будућности увек има предиктивни карактер, а у вези са појмом *предикције* могу се разликовати два типа епистемичких значења: *предиктабилност* и *предиктивност*. Предиктабилност се односи на модално квалификовану изјаву говорника о пропозицији која није у будућности и има јаку плаузабилност закључка, а предиктивност на изношење претпоставки или модалних судова о реализацији будућег догађаја. Основна разлика, према томе, тиче се будуће верификације могућег садашњег стања, јер се предиктабилност односи на предвиђање чија се верификација очекује тако да у будућности није лоциран догађај већ његова верификација (Sel 2005: 190).

Предиктабилност

Предиктабилност, која представља епистемичко значење у ужем смислу, јер се глаголском формом изражава степен опредељења према истинитости пропозиције, може се, како предлаже Палмер (Palmer ²2001: 24–30), тумачити ослањањем на систем судова. У енглеском језику футурском формом изражава се асумптивни суд који представља инференцијални закључак на основу искуства или општег знања⁵, а у истој употреби у српском језику налази се футур глагола БИТИ. Како илуструју следећи примери, пропозициони садржај може се односити на садашњост или прошлост:

- (1) Учинило ти се; биће да је ветар. (hasanagin.txt:)
- (2) Али, биће да су имали разлога. (pek-odbrana.html:)

Футур, овако употребљен и лишен временског значења јер је предикција симултана са временом исказа, има функцију модалног обележивача којим говорник изражава недостатак свог знања и указује на вероватни догађај у садашњости. Говорник не поседује довољно знање да изнесе категоричку тврдњу о пропозиционом садржају, те обликом *биће* изражава епистемичку дистанцу у односу на истинитост садашње (1) или прошле (2) пропозиције. Употребу глаголске конструкције за изражавање спекулација о прошлом догађају разматрају и граматичари ср-

4 Термин *догађај* употребљавамо као што то чини Палмер (Palmer 1986) као синоним терминима попут *радње*, *ситуације*, *стања*, *стања ствари* итд.

5 Систем судова Палмер (Palmer ²2001: 24) илуструје следећим примерима: *John may be in his office* (спекулативни суд), *John must be in his office* (дедуктивни суд) и *John'll be in his office* (асумптивни суд).

бисти. Међутим, исправно одређена значења доводе у везу са модалним карактером перфекта и илуструју примерима својственијим архаичном говору (нпр. Stevanović 1967: 75). Како потврђује пример (2), модални садржај треба приписати футуру јер је глагол БИТИ носилац модалности, док радни глаголски придев означава прошли догађај.

Предиктивност

Семантика предиктивних исказа може се анализирати помоћу различитих појмова и семантичких концепата који представљају окосницу разматрања епистемичке модалности⁶ као скаларне категорије. Епистемичка скала односи се на рангирање значења уз помоћ концепата *уверености*, *сиђурности*, *извесности* и *вероватноћа* (Lajons 1995: 335) који су у вези са логичким концептима *могућности* и *нужности*. Епистемичка нужност односи се на значења на највишем полу епистемичке скале. Исто су позиционирана и значења *неминовности* и *сиђурности* која су уврћена у бројна модална значења футура I, јер се футуром констатује да ће се нешто десити у будућности, али и да ће се то, по мишљењу говорника, неминовно догодити (нпр. Stevanović 1967: 139).

У терминима логике, значење епистемичке нужности приписује се исказу који представља суд говорника да ће се пропозиција нужно обистинити. Овај највиши степен епистемичке модалности, врло близак алетичкој модалности,⁷ у вези је са закључком говорника заснованим на информацијама, емпиријским доказима, научним сазнањима, на основу којих се из скупа могућих светова могу искључити они који нису у складу са знањем. У складу са природним законима пропозиција примера (3) обистиниће се у свим могућим световима:⁸

(3) Следећа година ће бити преступна (Грковић-Мејдор 2012: 84).

Закључак о нужном обистинењу пропозиција може представљати и субјективни став говорника, при чему докази могу бити експлицитно наведени, као у примеру:

6 Епистемичка модалност је сложен домен који садржи више значајаних елемената који могу бити истакнути у зависности од усвојеног теоријског оквира (нпр. логичка могућност и нужност, истинитост, вероватноћа, суд, закључак).

7 У оквиру модалне логике алетичка модалност представља тип модалности који се односи на нужну или контингентну истинитост пропозиције (Lajons 1977: 791), модус истине, док епистемичка модалност представља модус знања. Спорно је, међутим, да ли је могуће прецизно разграничити ова два типа, јер, како примећује Палмер (Palmer 1986: 11), не постоје јасне граматичке разлике између онога што је логички истинито и онога за шта говорник верује да је истинито.

8 Како постоји небројено много начина на које се будући догађаји могу одвијати, на графичком приказу време се може представити као права линија до садашњег тренутка t_0 , док се будуће време може представити као разграната структура при чему гране представљају епистемичке могућности, одн. могуће светове (w_1 , w_2 , w_3 итд) који следе након времена t_0 . Пропозиција примера (3) припада свим могућим световима јер не постоје они које говорник из скупа може искључити, што значи да догађај припада свим могућим световима.

- (4) Јеси нормална, добићеш доживотну робију за те паре, је л' читаш ти новине, похапсише пола града [...] (Trecisekto.html:)

Неретко, уз футур I у овом значењу налазимо и императив као што илуструје следећи пример:

- (5) [...] умири се, разболећеш се тако. (cosicb_2_n.txt:)

Футуром се могу изразити и остали степени епистемичког значења, поготово ако у контексту постоји неко лексичко средство (нпр. модални прилог, израз, нефактивни глагол) којим се умањује снага модалности као у примеру (6):

- (6) [...] вероватно ће и код нас ускоро бити покренут талас ДНК тестирања [...] (poli070610.txt:)

Примере типичне употребе футура I у временским прогнозама могуће је тумачити у терминима епистемичке вероватноће као објективни закључак о великој вероватноћи будућег догађаја којим се исказује умерена сигурност говорника⁹, али и епистемичке нужности, поготову у случају прогноза базираних на подацима које метеоролози користе као премисе за извођење закључка (Трбојевић-Милошевић 2004) што илуструје пример (7):

- (7) Али ветар са северозапада донеће Београду хладну кишу у поподневним часовима. (poli090412.txt:)

Значење епистемичке могућности најочитије је када је контексту присутан обележивач тог значења попут *можда*. Међутим, епистемички став ослабљене сигурности присутан је и у примерима попут следећег:

- (8) Како ћу у Београд у поцепаним чарапама, магарче један. (Sav_Prip_n.txt:)

Епистемички став неуверености у овом примеру додатно је појачан синтаксичком формом тако да се може тумачити у терминима скептичности. Наведеним реторским питањем говорник изражава сумњу да ће услови бити такви да омогуће обистињење пропозиције, али и поставља питање о способностима/могућностима да изврши одређену радњу, те се епистемичка вредност преплиће са вредношћу динамичке могућности.¹⁰

2.1. Волијивна значења

Преплитање значења присутно је и код исказа које тумачимо у терминима волијивности јер су искази којима се упућује на будућност ин-

⁹ На тај начин се потврђују све оне неостварене метеоролошке прогнозе.

¹⁰ Динамичка могућност типично се повезује са модалним глаголима којима се изражава способност (*can, moћи*) и обухвата могућност оријентације према субјекту и циркумстанцијалну могућност (могућност реализације догађаја условљену садашњим и будућим околностима) (Palmer 1979). Како на овај подтип модалних значења указује гласа *могуће за*, у примеру (8) препознаје се и овај семантички слој јер говорник управо поставља питање како је могуће за њега да (одн. да он) иде што потврђује и прафраза исказа *Како ћу моћи да идем*.

херентно предиктивни, те је увек упоредо присутна и епистемичка значењска компонента (Jespersen 1924: 50, 120; Lič ²1987: 85). Изражавање волитивности директно је повезано са развојем и структуром глаголског облика. Футур I, једна од деволитивних конструкција које у многим језицима балканског језичког савеза служе за исказивање будућности (Dal 2010), јединствен је на морфосинтаксичком плану пошто је једини члан система глаголских времена који се појављује и у аналитичком и у синтетичком облику. Образује се од енклитичког облика глагола ХТЕТИ који се стога третира као помоћни глагол. Међутим, како је „основом својом модални глагол” (Stevanović 1967: 42) којим се у пуном облику изражавају и модални појмови *жеље* или *сиремносѝи* да се радња изражена лексичким глаголом реализује, глагол ХТЕТИ члан је скупа модалних глагола према семантичким и формалним својствима¹¹.

У нашем језику не постоје јасно дефинисани формални критеријуми којима би се успоставила граница између модалних и осталих глагола, те искази одричне и упитне форме са глаголом ХТЕТИ употребљеним у пуном облику могу бити двосмислени у погледу волитивног или епистемичког, футурског значења. Предлог који се у релевантој литератури нуди као решење овог амбигвитета тиче се синтаксичке структуре. Ако је допунски део *да* + *ирезенѝи*, глагол ХТЕТИ има функцију управног глагола модалног значења (Stevanović 1967: 44), те глаголски облик има значење волунтатива, односно оптатива и у временском смислу као индикатив означава садашње време (Vojvodić 1996: 109). Овај начин одређивања значења, међутим, није применљив у наредним примерима:

(9) Нећу више за њу да чујем! (kostana.txt:)

(10) Али, нећу да те лажем и даље. (hazarski.txt:)

У примерима (9) и (10) глагол ХТЕТИ јесте семантички еквивалентан глаголу (*не*) *желеѝи*, али је спорно да ли изостаје и његова функција десемантизованог помоћног глагола пошто у временском смислу не означава садашње, већ будуће време. Како и Војводић (1996) разматра синтаксички сличне примере, можемо се сагласити са запажањем аутора да се упућивање на будућност постиже лексичко-синтаксичким средствима. У примеру (9) то је употреба заменичко-прилошко универзалног квантификатора негативног типа (*више* = више никада), а у примеру (10) *и даље* функционише да укаже на неодређени период у будућности (Vojvodić 1996: 110).

Уз то, приметно је и варијантно раслојавање футура I, те се неретко наилази на употребу футуроида, у терминологији Симића (2009), одн. конструкције *да* + *ирезенѝи* у функцији другог дела сложеног предиката. Мада, према нормативним правилима употреба овог облика није одлика стандардног књижевног језика (Piper i dr. 2005; Simić 2009), закључци Војводића (1996) о фреквенцији ове две варијанте футура у писаним тек-

11 Његова функција управног глагола који захтева допуну је неоспорна (Stevanović 1967: 42).

стовима, који потврђују запажање Стевановића да је губљење инфинитива мање-више општебалканска особина и да је несумњиво све ређи у футуру (1967: 44), значајни су за испитивање семантике футура. Футуроид, наиме, представља адекватније језичко средство за изражавање субјективног става говорника, што је разумљиво јер се *да + презент* посматра и као субјунктивна конструкција (нпр. Tomić 2004). Због тога „футуроид радије стоји за значења која одражавају несигурност, жељу, предвиђање и слична модална значења” (Simić 2009: 53) тако да овај облик спремније изражава намеру (Klikovac 2009: 65), као у примеру:

(11) Утиске ћу да задржим за себе. (poli010226.txt:)

Природа футура посебно одговара исказивању намере (Stevanović 1967: 136), те волитивна значења доминирају и код неких исказа са стандардним облицима футура. Волитивност сагледавамо као модалну значењску категорију у оквиру шире категорије модалности усмерене према агенсу, према таксономији коју нуде Вајбијева и сарадници (Вајби и др. 1994: 177–181), која описује постојање унутрашњих и спољашњих услова агенса у односу на извршење радње.¹² Волитивно значење, како предлаже Лич (Лић ²1987), може се појавити у различитим степенима, те уз значење слабе волитивности (*имања воље*) и волитивног значења највишег степена (*жеља, одлучносћ, инсистирање*), обухвата и *иниенционалносћ* као волитивну категорију средњег степена.¹³

Искази са агенсом у првом лицу коме се може приписати вољност, спремност да изврши радњу, попут примера (12), типично омогућавају тумачење у терминима волитивности.

(12) То ћу вам испричати касније. (strah.txt:)

Када говорно лице није истовремено и агенс, приписивање волитивности је отежано, осим у случајевима када показатељи из контекста усмеравају семантички опис исказа, као у примеру (13):

(13) Студенти и наставници Више хотелијерске школе ће наставити започети пут трансформације [...] (mo110b_n.txt:)

У исказима без експлицитно наведеног агенса, какав је (14), интенционалност се може приписати подразумеваном субјекту који је носилац намера:

¹² Како представља опис, извештавање (енг. *report*), овај тип модалности део је пропозиционог садржаја клаузе који би као такав био искључен из разматрања модалности у многим теоријским оквирима (Вајби и др. 1994: 177). Аутори овај тип модалности укључују у разматрања јер представља дијахронијски извор већине значења која се уобичајено сматрају модалним. У семантички најзначајније појмове овог скупа убрајају и жељу која извештава о постојању унутрашњих волитивних услова у агенсу за извршење радње изражене главним предикатом као у примеру: *Juan Ortiz called to them loudly in the Indian tongue, bidding them come forth if they would (= wanted to) save their lives* (Вајби и др. 1994: 178). Ово, као и остала посебна значења, током времена се генерализује до општих значења која су и даље усмерена према агенсу, што укључује и волитивно значење као у примеру: *I'll help you* (Вајби и др. 1994: 178).

¹³ Термином *иниенционалносћ* указујемо на подтип модалног значења који има намеру као централни семантички појам.

(14) На већа овлашћења ЕУ неће се лако пристати. (poli100526.txt:)

Склоност агенса, нарав, одн. унутрашњи услови, присутни у хаби-туалним исказима, какав је (15), и неким пословицама са гномским футуром, попут (16), такође, доводе до тумачења у терминима волитивности:

(15) Љубавни ласкавци ће увек девојци лако рећи „Сунце моје”. (kuldod01_n.txt:)

(16) Подмукло псето најпре ће те ујести.

3. Илокуциони пошеницијал

Пошто језик користимо и да бисмо извршили одређене радње, како сликовито приказује наслов књиге која садржи скуп предавања која је одржао британски филозоф Остин (Ostin 1962), опис значења мора укључити и прагматички ниво језичке анализе.¹⁴ То значи да је потребно укључити информације о врсти говорног чина обухваћеног изговарањем реченице. Према теорији говорних чинова, коју је у коначном облику формулисао Серл (Serl 1975), разликују се следећи илокуциони говорни чинови: асертиви, декларативи, директиви, комисиви и експресиви. У даљем тексту разматрамо илокуциони потенцијал исказа који сагледавамо као могућност да исказ у одређеном говорном догађају поседује одређену илокуциону силу и буде протумачен као одређени говорни чин.

3.1. Директиви

Директиви, којима говорник покушава да наведе друга лица да изврше одређене радње, представљају најчешћи тип деонтичке модалности (Palmer 2001: 70), те се могу разматрати у односу на појмове *могућности* и *нужности*. Отуда, типично се разликују облигативи и пермисиви. Како облигативи обухватају исказе којима се изражавају наредбе, забране, прописи или упутства, футур I налазимо у директивима као једно од средстава за изражавања императивности. Искази попут примера (17) са субјектом у 2. лицу и императивним футуром, како га одређује Стевановић (1967: 136), представљају наредбу адресату да изврши радњу.

(17) Однећеш ово запечаћено писмо рабину Симону Левију у Землин, у Угарској. (FilipDavid.txt:)

Будуће радње адресата могу се усмерити и интерогативним исказима са глаголом ХТЕТИ у пуном облику. На тај начин избегава се дирек-

14 Изговарањем једне реченице, како наводи Остин (Ostin 1962: 94–112), истовремено се врше три чина: локуциони чин (приближно изједначен са самим чином изговарања реченице), илокуциони чин (чин вршења радње изговарањем исказа) и перлокуциони чин (дејство или ефекат на слушаоца). Како је илокуциона сила централни ниво говорног чина јер представља комуникативну сврху исказа, најзначајнија разлика међу говорним чинovima прави се на илокуционом нивоу.

тивни карактер наредбе, те се индиректним говорним чином захтева на учтив начин адресату саопштава да се од њега очекује извршење радње као у примеру (18):

(18) Васкес, хоћете ли ме пробудити пре пет? (rastk01_n.txt:)

Исти глаголски облик са перформативом *молим* чини експлицитну перформативну формулу којом се постиже знатно виши степен учтивости умањивањем илокуционе силе у захтевима (Piper i dr. 2005).

Како се често при разматрањима волитивности говори и о деонтичкој вредности (нпр. Palmer 1986), примери (17) и (18) илуструју и волитивно значење јер се ради о вољи, жељи ауторитета који издаје захтев или наредбу другом лицу.

3.2. Комисиви

Комисиви обухватају исказе којима се говорник обавезује на извршење одређене радње. Интенционални искази са субјектом у 1. лицу могу имати комуникативну функцију давања обећања ако се говорник обавезује на радњу која је са становишта адресата пожељна као у примеру (12). На другој страни, искази у којима је очигледно да радња на коју се говорник обавезује неће ићи у прилог адресату имају илокуциону силу претње, што илуструје пример (19) којим говорник адресата приморавана да поступа у супротности са својим намерама или жељама.

(19) Ниси добар, ићи ћеш код педагога. (poli090720.txt:)

4. Опредељење субјекта према пропозиционом садржају

Пошто искази са футуrom изражавају два типа модалних значења, може се говорити о два типа опредељења: епистемичком опредељењу према епистемичком статусу пропозиције, одн. обистинењу пропозиционог садржаја или реализацији будућег догађаја, и о деонтичком опредељењу према пожељности реализације.

Када се ради о значењу предиктабилности, епистемички суд може се базирати на знању или доказима о прошлим или садашњим догађајима. У питању је претпоставка или очекивање, при чему се имплицира да ће потврда ускоро стићи, али говорник не сматра реализацију догађаја сигурном. Док највиши могући степен позитивног опредељења према истинитости пропозиције говорник изражава глаголом *МОРАТИ*, употребом облика *биће* епистемички суд постаје слабији, говорник изражава нижи степен опредељења. Према томе, *биће* изражава средњи степен епистемичке опредељености говорника у истинитост пропозиције (Trbojević-Milošević 2004: 143).

На другој страни, у предиктивној употреби присутан је висок степен епистемичког опредељења субјекта према пропозицији. Начелно говорећи, футуrom I, посебно у енклитичком облику, говорник изражава став о великој вероватноћи могуће реализације будућег догађаја јер овај

облик „не оставља никакве сумње“ (Stevanović 1967: 26). Штавише, концепт *sigurnosti* налази се у основи успостављања категорије индикативног футура (Radovanović 2017; Trbojević-Milošević 2004). Будући догађај посматра се у терминима извесне реализације јер, према Стевановићу (1967: 136), говорник констатује радњу која ће се извесно вршити у будућности. Пропозициони став највишег степена сигурности присутан је и код употребе футура у функцији модуса када изражава *неминовност* и *sigurnost*, те није увек најјасније како ове две функције разликовати (Radovanović 2017: 245; Трбојевић-Милошевић, 2004: 120).

Према томе, ваља узети у обзир разлику између субјективне и објективне епистемичке модалности. Начелно, када се ради о субјективној епистемичкој модалности, говорник субјективно квалификује опредељење према истинитости пропозиције што укључује нагађање говорника, док се објективна модалност односи на инхерентно знање говорника у вези са објективно мерљивом чињеницом о томе да одређена пропозиција јесте истинита (Lajons 1977: 797–804). Према томе, може се направити разлика у односу на извор и квалитет доказа за доношење епистемичког суда. Пример (3) има дедуктивни карактер. Говорник изводи логички закључак на основу објективних показатеља у складу са знањима о општим особинама света која су доступна читавој заједници, а која представљају премисе закључивања, те се модални карактер може сагледати у терминима објективне епистемичке модалности. Према суду говорника, постоји вероватноћа о обистињењу пропозиције која се математички може израчунати. Она износи 1 јер говорник поседује знање о објективно мерљивој чињеници да будући догађај јесте истинит.¹⁵ Исти модални став може бити заснован и на личној претпоставци говорника о обистињењу пропозиције. Наиме, значење епистемичке нужности у примерима (4) и (5) производ је субјективног закључивања говорника, а искази се могу парафразирати као „*једини могући закључак је да...*“. Ради се о субјективном епистемичком опредељењу, а говорник квалификује *ја-кажем-да* компоненту исказа.

У предиктивним исказима футур се налази у хармоничним комбинацијама са средствима која указују на различите нивое опредељења, те се овим обликом могу исказати и остали нивои епистемичке опредељености, при чему је степен опредељења прецизније назначен значењем другог модалног елемента. У примерима (6) и (7) присутан је умерен ниво сигурности у обистињењу пропозиције јер је рационално прихватљиво да ће се садржај обистинити, али се не сматра извесним. Најнижи ниво епистемичке опредељености, свакако, присутан је када говорник изражава несигурност или сумњу у обистињењу пропозиције као у примеру (8). Уз то, како указује Трбојевић Милошевић (2004: 125), на разматрање опредељења говорника утиче и семантички потенцијал видског облика главног глагола. Интуитивно се осећа у одређеној мери

¹⁵ Сматрамо да то омогућава и употребу презенте у истом исказу без промене значења.

већи степен опредељења према пропозиционом садржају у случају перфективних глагола, него у случају глагола несвршеног вида.

У исказима са волитивним значењем присутан је висок степен деонтичког опредељења говорника (пример (12)) или субјекта (примери (13), (14)) према пропозицији чије обистињење зависи од поступака самог говорника или саговорника. Висок ниво опредељености огледа се у томе што говорник инцира радњу коју ће извршити он (у комисивима), или коју ће извршити друго лице (у директивима). Ради се, дакле, о субјективној модализацији пропозиције, те се футуром изражава субјективно деонтичко опредељење, при чему се као квалификована компонента исказа појављује *нека-буде-га* компонента.

5. Нефактиуалности и неасертивности

Није лако наћи заједнички критеријум за облике који изражавају прошлост и садашњост на једној страни, и облике који изражавају будућност на другој страни (Milošević 1970: 152), а основ тих потешкоћа представља управо изричита разлика у фактуалности¹⁶ пропозиција. Наиме, темпорални домени могу се поделити на два скупа у погледу чињеничне природе догађаја које изражавају. Фундаментална епистемолошка разлика која се налази у основи поделе, како се често истиче, узрокована је специфичним одликама домена будућности, сложеним онтолошким и когнитивним статусом будућних догађаја, што директно проистиче из концептуализације времена и начина на које приступамо временским доменима. Садашњим догађајима можемо непосредно приступити, прошли догађаји доступни су нам путем сећања, а будуће догађаје не можемо доживети чак ни на индиректан начин (Langaker 2008: 300). Глаголски облици којима се изражава будућност припадају домену „замишљене реалности” (Langaker 2008: 306), стога будући догађаји не представљају чињенице, већ само могућности (Jul 1998: 59). Пропозицијама које се односе само на могуће догађаје, а не на чињенице, фактуалност се не може приписати.

Док се бинарна опозиција у погледу фактуалности (модализованости) све чешће истиче и у граматичким описима енглеског језика (нпр. Jul 1998), ова разлика не фигурира у разматрањима глаголског система српског језика. Општеприхваћен теоријски приступ подразумева да се искази са футуром сматрају фактуалним тврдњама, а пропозицијама приписује фактуални статус. То првенствено важи за случајеве индикативно употребљеног футура јер се њиме „констатује радња која ће се извесно вршити у будућности” (Stevanović 1967: 136) и исказује факат о будућем вршењу неке радње (Piper i dr. 2005: 435). Исказ са индикативним футуром, према томе, представља тврдњу, констатацију којом се ут-

¹⁶ Премда је у српској лингвистици уобичајен термин *фактивност*, у раду употребљавамо термин *фактиуалности* по угледу на англистичку литературу где се термин *фактивности* више доводи у везу са радовима из области логике, док *фактиуалности* преовлађује у лингвистичким студијама.

врђује будућа радња која се на тај начин посматра као чињеница првенствено „зато што се узима да то као извесно припада будућности у односу на садашњост” (Stevanović 1967: 132). Чињенична природа будућег догађаја, дакле, почива на концепту *извесности*, *sigурности*. Међутим, када се ради о исказивању будућности, тешко се можемо ослањати на овај концепт јер су у питању нереализовани догађаји који у објективној реалности не постоје и чија реализација може бити онемогућена. Уз то, концепт извесне будућности подразумева домен будућности као већ утврђен домен, што се са становишта логике не може прихватити. Како модел разгранатог времена представља, будућност је отворен временски домен са бројним могућностима одвијања догађаја, стога значења исказана футуром немају своје референте у актуелном свету, већ у неком од могућих светова.

Уз то, став према индикативном футуру подразумева и изношење тврдње, директне чињеничне изјаве која, у техничком смислу, подразумева потпуну неквалификовану епистемичку опредељеност (Lajons 1995: 331) о истинитости нечега што не може бити познато. При исказивању будућности пропозиције не пресупонирају истинитост, те се говорник не може одредити ни према истинитости, ни према неистинитости, јер њихова истинитосна вредност не може бити утврђена у време говора (Lajons 1977: 820). Према томе, искази са футуром представљају неасертивне исказе. Наиме, говорник о будућем догађају не може изнети тврдњу, већ само предикцију опредељујући се у различитим ступњевима према истинитости пропозиције. Степен извесности приписан будућем догађају представља само дедуктивни или индуктивни закључак, а то укључује и примере који се најчешће посматрају у погледу (фактуалних) тврдњи о будућим догађајима попут примера (3). Када се ради о тумачењу у погледу епистемичке нужности, исказ оставља утисак неизбежности. То, међутим, не значи да искази попут овог подразумевају да је будући догађај утврђен. Према теорији могућих светова то подразумева да ће свет изгледати на тај начин у свим могућим световима који су у складу са системом знања и уверења.

6. Закључак

Како спроведена анализа показује, искази који садрже футур I неизоставно су модално обојени, јер њима говорник преноси додатне информације које се не односе на временску локализацију, већ су обухваћене модалним ставом, што је директно повезано са илокуционим потенцијалом исказа и нефактуалношћу пропозиције. Отуда се футур I не може посматрати као глаголски облик који кореспондира са презентом и перфектом, јер искази који садрже ова глаголска времена представљају модално неквалификоване исказе, док футур I, који се у неким случајевима употребе приближава деиктичкој категорији, налазимо у нефактуалним исказима чија се семантика може описати низом модалних појмова. Има основа, дакле, за сагледавање футура I у оквиру модалне категорије јер

модалних елемената није лишен ни када су у исказу истакнути темпорални елементи.

Према томе, футур I пример је граматичке категорије која се опире жељеној једноставности при категоризовању, класификовању и тумачењу појава на коју указује Радовановић (2009). У раду се потврђује да се семантичке категорије модалности и глаголског времена прожимају и преклапају у толикој мери да није могуће до краја разрешити питање категоризације футура I који се стога може сматрати прелазном категоријом. У том смислу, спроведена анализа потврђује градуелан карактер граматичких категорија, фазичност испитиване језичке категорије и постојање континуума на релацији модалност–немодалност.

Литература

- Bajbi i dr. 1994: J. Bybee, R. Perkins, W. Pagliuca, *The evolution of grammar. Tense, aspect, and modality in the languages of the world*, Chicago and London: University of Chicago Press.
- Dal 1985: Ö. Dahl, *Tense and Aspect Systems*, Oxford: Basil Blackwell.
- Dal 2010: Ö. Dahl, *Tense and Aspect in the Languages of Europe*, Berlin: Mouton de Gruyter.
- Grković-Mejdžor 2012: J. Grković-Mejdžor, Razvoj futura u starosrpskom jeziku, Novi Sad: *Zbornik Matice srpske za filologiju i lingvistiku*, LV/1, 83–104. [orig.]
- Грковић-Мејџор 2012: Ј. Грковић-Мејџор, Развој футура у старосрпском језику, Нови Сад: *Зборник Матиче српске за филологију и лингвистику*, LV/1, 83–104.
- Jespersen 1924: O. Jespersen, *The philosophy of grammar*, London: Allen and Unwin Brothers Ltd.
- Jul 1998: G. Yule, *Explaining English Grammar to Teachers*, Oxford: Oxford University Press.
- Klikovac 2009: D. Klikovac, O prezentu nesvršenih glagola za označavanje budućih situacija, Beograd: *Naučni sastanak slavista u Vukove dane*, 38(1), 57–71. [orig.]
- Кликовац 2009: Д. Кликовац, О презенту несвршених глагола за означавање будућих ситуација. Београд: *Научни састајанак слависта у Вукове дане*, 38(1), 57–71.
- Lajons 1977: J. Lyons, *Semantics, Vol 2*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Lajons 1995: J. Lyons, *Linguistic Semantics An Introduction*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Langaker 2008: R. W. Langacker, *Cognitive Grammar: A Basic Introduction*, Oxford: Oxford University Press.
- Lič 1987: G. Leech, *Meaning and the English Verb*, London and New York: Longman.
- Milošević 1970: K. Milošević, *Futur II i sinonimski oblici u savremenom srpskohrvatskom književnom jeziku*, Sarajevo: ANUBiH.
- Ostin 1962: J. L. Austin, *How to Do Things with Words*. Ed. J. O. Urmson. Oxford: Oxford University Press.
- Palmer 1979: F. R. Palmer, *Modality and the English Modals*. London and New York: Longman.

- Palmer 1986, ²2001: F. R. Palmer, *Mood and Modality*. Cambridge and New York: Cambridge University Press.
- Piper i dr. 2005: P. Piper, I. Antonić, V. Ružić, S. Tanasić, Lj. Popović, B. Tošović, *Sintaksa savremenoga srpskog jezika, Prosta rečenica*, (red. Milka Ivić), Beograd: Institut za srpski jezik SANU – Beogradska knjiga – Matica srpska. [orig.] Пипер и др. 2005: П. Пипер, И. Антонић, В. Ружић, С. Танасић, Љ. Поповић, Б. Тошовић, *Синтакса савременога српског језика. Проста реченица*. (ред. Милка Ивић). Београд: Институт за српски језик САНУ – Београдска књига – Матица српска.
- Radovanović 2017: A. Radovanović, Semantički status futura I – vremenska ili modalna kategorija, *Kosovska Mitrovica: Zbornik radova Filozofskog fakulteta Univerziteta u Prištini*, XLVII (1)/2017, 235–254. [orig.] Радовановић 2017: А. Радовановић, Семантички статус футура I – временска или модална категорија. *Зборник радова Филозофског факултета Универзитета у Приштини*, XLVII (1)/2017, 235–254.
- Radovanović 2009: M. Radovanović, *Uvod u fazi lingvistiku*, Sremski Karlovci, Novi sad: Izdavačka knjižarnica Zorana Stojanovića [orig.] Радовановић 2009: М. Радовановић, *Увод у фази лингвистике*, Сремски Карловци, Нови Сад: Издавачка књижевница Зорана Стојановића.
- Sel 2005: A. Celle, The French future tense and English *will* as markers of epistemic modality, *Languages in Contrast*, Vol. 5:2, 181–218.
- Serl 1975: J. R. Searle, A taxonomy of illocutionary acts, in: K. Gunderson, (ed.), *Language, Mind and Knowledge*, Minneapolis, Minnesota Studies in the Philosophy of Science, 344–369.
- Simić 2009: R. Simić, Normativni i upotrebnii status futuroida ĆU/ĆEŠ... + DA + PREZENT, *Beograd: Naučni sastanak slavista u Vukove dane*, 38(1), 51–55. [orig.] Симић 2009: Р. Симић, Нормативни и употребни статус футуроида ЋУ/ЋЕШ... + ДА + ПРЕЗЕНТ, Београд: *Научни састајак слависта у Вукове дане*, 38(1), 51–55.
- Stevanović 1967: M. Stevanović, *Funkcije i značenja glagolskih vremena*, Beograd: Naučno delo. [orig.] Стевановић 1967: М. Стевановић, *Функције и значења глаголских времена*, Београд: Научно дело.
- Tomić 2004: M. O. Tomić, The Syntax of the Balkan Slavic Future Tenses. *Lingua*, 114, 517–542.
- Trbojević-Milošević 2004: I. Trbojević-Milošević, *Modalnost, sud, iskaz*, Beograd: Filološki fakultet.
- Vojvodić 1996: D. Vojvodić, Status futura I u književnoumetničkom i publicističkom stilu, *Beograd: Južnoslovenski filolog*, LII, Војводић, Д. 107–121. [orig.] Војводић 1996: Д. Војводић, Статус футура I у књижевнoуметничком и публицистичком стилу, Београд: *Јужнословенски филолог LII*, 107–121.

Извор

SrpKor [orig.] СрпКор. *Корпус српског језика*. <<http://korpus.matf.bg.ac.rs>>.11.03.2015.

Aleksandra M. Radovanović
**FUTURE TENSE IN SERBIAN – A FUZZY LINGUISTIC
 CATEGORY**

Summary

In the world we live in, and more so in natural languages, it is rarely possible to offer strict and precise categorisations. In light of discussions on the semantic status of the future tense in linguistic theory, this paper aims to investigate further the possibilities of treating the Serbian future tense within a modal category and thus provide an elucidating account of its fuzzy nature. The modal-temporal semantics of the future tense is viewed from the perspective of prevailing standpoints presented in the relevant literature on tense and modality. Therefore, the provided account focuses on three components of utterance meaning (the modal, performative and propositional). In order to present a systematic and detailed description, the following semantic pragmatic features of future reference utterances have been investigated: non-factuality and non-assertiveness, modal meanings (epistemic and volitive), a speaker's commitment to the propositional content of an utterance and its higher-level, illocutionary, potential. The authentic examples of the future tense in simple sentences extracted from the Corpus of Contemporary Serbian Language (SrpKor) have been used in the analysis. As my analysis has shown, future tense utterances are necessarily modally nuanced by additional information, which is not related to the localization of time but to the modal attitude conveyed. This, in turn, is directly related to the illocutionary potential of utterances and non-factuality of propositions. Accordingly, it is possible to treat the future tense in Serbian within the category of modality. The paper has shown that modality and tense are intertwined to such an extent in future reference that the crucial issue of the future tense categorization could hardly be fully resolved. In this regard, my analysis has confirmed the fuzziness of the examined linguistic category and the existence of a modality–non-modality continuum.

Keywords: future tense, epistemic modality, volition, commitment, speech

*Примљен 27. септембра 2017. године
 Прихваћен 23. октобра 2017. године*